

Atatürk Dönemi'nde Uygulanan Vergi Politikasının İktisadi Kesimler Üzerindeki Etkisi

The Effect of the Tax Policy Applied in the Period of Atatürk on the Economic Sectors

Kader AKDAĞ SARI*

*Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankaçılık ve Sigortacılık Bölümü, Kırklareli, Türkiye

ORCID: K.A.S. 0000-0002-6275-8277

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Kader Akdağ Sari,
Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankaçılık ve Sigortacılık Bölümü, Kırklareli, Türkiye
E-posta/E-mail: kader.sari@klu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 16.07.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
16.09.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
14.10.2020

Kabul/Accepted: 14.10.2020

Atıf/Citation: Akdağ Sari, Kader. "Atatürk Dönemi'nde Uygulanan Vergi Politikasının İktisadi Kesimler Üzerindeki Etkisi." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 38 (2020): 189-218.
<https://doi.org/10.26650/YTA2020-770151>

ÖZ

Cumhuriyet'in ilk yıllarında iktisadi olanakların yetersizliği ve 1929 Dünya Buhranı'nın yarattığı kriz ortamı; genç devletin vergi siyasetini etkilemiş, mevcut koşulların yarattığı etkilerin telafisi ancak birçok yeni verginin alınması ya da var olan vergilerin kapsamının genişletilmesiyle mümkün olmuştur. Cumhuriyet'in başlangıcından 1930'ların ortalarına kadar olan dönemde uygulanan temel vergilerin, iktisadi kesimler üzerindeki etkilerinin incelenmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. "İktisadi Cidal" kavramıyla vurgulanan kalkınma hedefi birbirine muarız iki gelişmenin etkisiyle şekillenmiştir. Kalkınmanın finansmanı için vergiler ihdas edilirken vergilerin yarattığı olumsuz etki ise bu amacın gerçekleşmesinin önünde bir engel idi. Çoğunlukla dönemin süreli yayınlarına ve meclis tutanaklarına dayanan bu çalışmanın, literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Politikası, Cumhuriyet'in İlk Yılları, İktisadi Cidal, Ticari Hayat, Hayat Pahallığı

ABSTRACT

The insufficient economic opportunities in the first years of the Republic and the crisis environment created by the 1929 World Depression affected the tax policy of the young state. Compensation for the effects of the current conditions was only possible by levying many new taxes or expanding the scope of existing taxes. The subject of this study is to examine the effects of the basic taxes on the economic sectors in the period from the beginning of the Turkish Republic to the mid-1930s. The development target, which was emphasized with the concept of "economic struggle", was shaped by the influence of two contrary factors. While taxes were required to finance development, the negative impact of taxes was an obstacle to

achieving this goal. It is hoped that this study, which is mostly based on periodicals and parliamentary minutes of the period, will contribute to the literature.

Keywords: Tax Policy, Early Years of the Republic, Economic Struggle, Trade Sector, Cost of Living

Extended Abstract

The tax structure inherited from the Ottoman Empire was tried to be rebuilt many times in the first years of the Republic. However, an effective functioning tax system has never been implemented. After the wars, fiscal discipline and equivalent budget became the main target of the Republican administration. As Mustafa Kemal stated on March 1, 1923, it was necessary to benefit from the country's income sources without resorting to external sources. In addition, the state had to create a source of income not only for the basic functions of the state, but also for funds required for railway investments and public spending such as the construction of the new capital Ankara and expropriation.

The Republican administration tried to carry out a kind of tax reform with a series of new tax laws, the majority of which coincided with the years 1926 and 1927, after the Aşar Tax (Tithe) was abolished in 1925. The removal of aşar, an important income item that provided 22% of the budget revenues, was aimed to reduce the burden of the agricultural sector. However, the state turned to indirect taxes to compensate for the declining revenues. Faced with a serious financial crisis after 1930 with the effect of the world depression, the government introduced new taxes to be applied to civil servant salaries and workers' wages. The fact that the added taxes were independent from the changes in income increased the tax burden of the public. In addition to taxes, goods consumed by large masses such as tobacco, alcohol, cigarette paper, salt, matches, sugar, and oil were taken to the state monopoly. Thus, with the monopoly prices added to most goods, the state went to increase its revenues. Indirect taxes on consumer goods led to an increased tax burden as they were collected regardless of income. In addition, due to the decrease in the purchasing power of the public, tax revenues decreased since the mid-1920s. In the following years, a regular tax system could not be developed, and the use of state monopoly revenues and extraordinary taxes during the crisis affected the commercial and social life negatively.

According to the census made in 1927, the industrial basis of the economy in the first years of the Republic was lagging behind. Even in order to maintain a very low

consumption level, the country had to import from sugar to cotton weaving, cotton yarn and woolen weaving. Taxes, regardless of profit or loss, had an adverse effect on industrial activities, in the industrial sector, which needed government protection. By the 1930s, removing some tax exemptions granted to the industrialists increased the costs and the increased costs were reflected in the market prices. The possibility of the industrialists to compete with foreign goods at home and abroad became difficult.

While market-oriented agriculture, which was dependent on commercial loans, declined with the decrease in prices, many producers returned to production at subsistence level due to the bankruptcy of commercial companies. On the one hand, while wheat prices were falling, the state imposed customs and sales taxes on a small number of goods purchased by small and medium-sized producers from the market. At the same time, new taxes were introduced to the agricultural sector and the burden of old taxes increased as agricultural prices fell below their pre-1929 levels. With falling grain prices and rising taxes, many peasants had to work as partners by abandoning or selling their land and animals.

With the impact of the 1929 world crisis, the tax burdens of all segments increased, from rural producers to civil servants and workers in the city. While the purchasing power of a large segment of the society decreased, the cost of living made it very difficult to live by. With the reflection of the increasing taxes on the market prices, the cost of living gradually increased and the purchasing power decreased considerably in this period. With the decrease in production and consumption, the collection rates of the taxes levied by the state over the years decreased. The government found the remedy by imposing new taxes or expanding the scope of existing ones. This situation created a vicious circle that negatively affected the economic activities.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden devralmış olduğu vergi yapısı Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren birçok kez yeniden oluşturulmaya çalışılmış ancak etkin işleyen bir vergi sistemi uygulanamamıştır. Osmanlı'dan beri, vergi reformlarının asıl amacı vergi idaresini yeniden düzenlemek yoluyla hazineye gelir artışını sağlamak oluşturmuş, daha adil ve etkin bir vergi sistemi yönünde vergi reformları sınırlı kalmıştır.¹

Savaşların sebep olduğu enflasyon ve para arzı sorunundan ötürü, sağlam para ve denk bütçe Cumhuriyet yönetiminin temel hedefi olurken² Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Mart 1923'te Büyük Millet Meclisi'nde belirttiği gibi "Devlet bünyesini yaşatmak için dış kaynaklara başvurulmaksızın memleketin gelir kaynaklarından yararlanma"³ ifadesi gelir yetersizliği yaşayan devletin iktisadi toparlanmayı sağlayabilmesi için ödenek üstü harcama yapmak gibi bir "tercihi"⁴ nin olamayacağını ortaya koymuştur.

Yeni kurulan devletin içerisinde bulunduğu iktisadi koşulların gelişmeyi sağlayacak kapasiteden uzak oluşu ve sonrasında yaşanan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın yarattığı kriz ortamı, devleti olağanüstü vergilere yöneltmiştir. İsmet Paşa -henüz buhranın etkilerinin görülmediği bir devrede- 9 Kasım 1929 tarihli yaptığı konuşmasında "yeni vergi tekliflerinin düşünülmediği ve hatta bazı vergilerin hafifletilmesi"⁴ ni vurgulamış olsa da buhranın etkileriyle mücadele edebilmek ve bütçe denkliliğini sağlamak adına birçok yeni vergi eklenmiş ya da vergilerin kapsamı dönem koşullarından doğan ihtiyaçlara göre sürekli değişmiştir. Ayrıca düzenli bir vergi sistemi geliştirilemeyen ülkede, yapılacak yatırımlar için tekel gelirlerine ve olağanüstü vergilere başvurulması iktisadi hayatı oldukça olumsuz etkilemiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yönetimin sıklıkla değiştiği konu, gerçek savaşın ekonomik alanda verileceğidir. Savaşma ya da cenk etme anlamlarına gelen 'Cidal' iktisadi kalkınma söylemlerinde duyulmaktadır. Savaşlardan yorulmuş bir millet için asıl

1 Hülya Kirmanoğlu, "Türkiye'de Vergi Reformları, Siyasal İktidarlar ve İktisat Politikaları", *İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, Cilt.0, Sayı.36, 1994, s. 56.

2 Özgün Burak Kaymakçı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi- Düşünsel Bir Deneme: Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, Ötügen Yayınevi, 2015, s. 151.

3 Kemal Sakarya, "Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Maliyesi (1919-1938)", *Maliye Dergisi Maliye Tetkik Kurulu Atatürk Özel Sayısı*, 1981, s. 18.

4 Cihan Duru, "Atatürk Döneminde Olağanüstü Vergiler", *Maliye Dergisi Maliye Tetkik Kurulu Atatürk Özel Sayısı*, 1981, s. 261.

mücadele iktisadi olarak yeni başlamaktadır. Hayatın bir ‘*iktisadi cidal*’ olduğu⁵ ve yeni Türkiye’nin bu mücadelenin de üstesinden geleceği özellikle vurgulanmaktadır:

“...Çünkü Türkiyeliler dışlarıyla, tırnaklarıyla kazandıkları bu hürriyet hayatını, iktisatlarıyla, tarsin etmekle müdafaa edeceklerdir. Çünkü onlar pek kıymetlidir. Pek pahalya mal olmuştur. ...Onun için önüne iktisat çemberiyle geçerek hayatını müdafaa edecekler ve pekâlâ edecekler.”⁶

Toplumsal ilerlemenin ve kalkınmanın, ekonomik gelişmeye bağlı olduğunun her fırsatta dile getirildiği süreçte Mustafa Kemal Paşa’ya göre Erzurum Kongresi “felaket noktasına gelmiş bir milleti” kurtarmak açısından ne denli önemli ise İzmir’de gerçekleştirilen ilk iktisat kongresi de ülkenin kurtuluşu açısından o denli önemlidir.⁷ Kongrenin açılış konuşmasında belirttiği gibi “Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi zaferle terviç edilemezse semere-i netice payidâr olamaz.”⁸ Lozan görüşmelerinin tıkandığı bir sırada Türkiye’nin ilk iktisat kongresini diğer bir deyişle iktisadi mücadelenin ilanının İzmir’de olması bu anlamda bir tesadüf değildir. İşgalden yeni kurtulmuş ve harabe görünümünü almış kentin seçilmesi, her türlü imkânsızlığa rağmen “küllerinden doğan” ülkenin durumuyla özdeşdir. Bu sebeple bu kentten Batı’ya verilecek en iyi mesaj iktisadi zaferin de kazanılacağı yönündedir. Kongrede tartışılan önlemlerin temel hedefi millî ekonominin kuruluşunu ilerletmek ve doğmakta olan Cumhuriyet devletinin sosyoekonomik temelini kısa sürede oluşturacak ekonomik güçleri geliştirmektir.⁹

İzmir İktisat Kongresi açılışında konuşan Kazım Karabekir de “fakr-ü cehalet”e karşı cihadın ilk günü olduğu uyarısını yapmakta¹⁰ Ali Kemal Bey ise “biz şimdi bir gaza-i iktisadi yapmağa mecburuz” derken iktisadi mücadelenin önemini belirtmektedir.¹¹

Gelirlerinin %40’ının savunmaya, %20’sini de borçlara ayıran bir devletin kalkınma hamlesinin Cumhuriyet’in ilk yıllarında gerçekleştirilebilmesi oldukça zordur.¹² Savaş yıllarında meydana gelen can kayıpları, ülkeden ayrılan gayrimüslimlerin yaratmış

5 Ahmet Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923, İzmir Haberler, Belgeler, Yorumlar*, 2. Baskı, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1971, s. 5.

6 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabut Cerideleri (TBMMZC)*, C.XXVII, İ.S.187, (5.2.1339), s. 172.

7 Ahmet Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi...*, s. 256.

8 *Türkiye Ekonomisinin 50 Yılı Semineri*, İstanbul, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını Sermat Matbaası, 1973, s. XII-XIII.

9 Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999, s. 186-187.

10 Ahmet Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi...*, s. 267.

11 Ahmet Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi...*, s. 134.

12 Güneri Akalın, *Cumhuriyet Dönemi Ekonomi-Politik Tarihine Liberal Yorumu*, Ankara, Orion Kitabevi, 2010, s. 73.

olduğu iktisadi boşluk; teçhizat, yük ve çekim hayvanlarında ve fabrikalarda ortaya çıkan tahribat ve gerileme; tüm kesimleri olumsuz etkilemiştir. 1923 yılında kişi başına gelir, 1914'de kaydedilen düzeyin yaklaşık %40 altında kalmıştır.¹³

1924 tarihli bütçe görüşmeleri sırasında Şükrü Bey'in [Saraçoğlu] ifadeleri ülkenin içerisinde bulunduğu durumu gözler önüne sermektedir:

“Hakikaten insan bütçemize baktığı zaman bugünkü Hükümetimizin birçok zamanlardan beri tekrür eden ve devam edegelen imparatorluk Hükümetinin bir zeyli? şekilde telâkki etmek mecburiyetinde kalıyor. Değişmiş şeyler O kadar azdır ki, idare makinamız hâlâ eski betaet ve yorgunluktan kurtulamamıştır. Bütün vekâletlerimiz, şubatı idaremiz, hâlâ mazbut ve mukem bir teşkilât kanununa malik olmaktan çok uzak bulunuyor; hâlâ gayrifennî, adaletsiz, haksız, vergiler Kurumu Vusta samimiyetle bütçemizde arzı endam ediyor. Halbuki efendiler, dünyanın en büyük ve en müthiş bir cidalini yaptık, büyük bir harp ve o harple beraber ilân edilen, büyük bir ihtilâli millet benim kanaatimce bugünkü ricalden, bugünkü Hükümetten, bugünkü müdirandan bekliyor. Bu ihtilâl; bu inkılâp, bu büyük harp yalnız Hükümet için değil - hele memurlar için hiç değil - bilhassa halk için kurulmuştur. Kanaati, fikri- kalben olduğu gibi- fiilen de hükümran olmağa başlasın... İdare makinamız, yığın, yığın evraktan, ekseriya mânâsız yığın, yığın teşkilâttan, namütenahi memurlardan biran evvel kurtularak muntazam bir Devlet makinası şeklinde biran evvel işlemeğe başlasın. ... Maarifin ve adaletin ağaçları, meyvalarını vermek için daha uzun müddet bu memleket evlâdını bekletmesin.”¹⁴

20. yüzyılın ilk yarısında, Türkiye'de istihdamın %80'i ve milli hasılanın yarıdan fazlası tarımdan karşılanmaktadır.¹⁵ Yaşam koşulları ağır olmakla birlikte koşular işgücü açısından da elverişli değildir. Tüm bu olumsuz tabloya rağmen 1923-1929 aralığında, tarım ekonomisi toparlanmaya başlamış, tarımdaki iyileşmeyle birlikte Millî Gelir ve kişi başına gelirden artışlar yaşanmıştır.¹⁶

1929 Dünya Buhranı ile birlikte ekonomisi tarıma dayalı olan Türkiye, ihracata konu olan malların fiyatlarının düşmesiyle oldukça olumsuz etkilenmiştir. Lozan Antlaşması'nın dış ticaret üzerinde kısıtlayıcı maddelerinin yürürlükten kaldırıldığına uygulanacağı düşünülen ticari kısıtlamalar ve sermaye denetimlerine karşı, ithal malları üzerinde yapılan spekülasyonlar, henüz buhranın etkisi tam olarak görülmeden Türk ekonomisinin krizle tanışmasına sebep olmuştur.¹⁷ 1929'un sonlarında ticaret açığı 102

13 Şevket Pamuk, “20. Yüzyıl Türkiye'sinde İktisadi Değişim: Bardağın Yarısından Fazlası Dolu Mu?”, *Türkiye Tarihi 1839-2010: Modern Dünyada Türkiye*, ed. Reşat Kasaba, çev. Zuhâl Bilgin, C.IV, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2004, s. 286.

14 TBMMZC., C.VI, İ.S.111, (25.2.1340), s. 329.

15 Şevket Pamuk, “20. Yüzyıl Türkiye'sinde...”, s. 303.

16 *Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu İstanbul Ticaret Odası 1923- 1960*, ed. Ufuk Gülsoy ve Bayram Nazır, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, 2012, s. 79.

17 Ayşe Buğra, *Devlet ve İşadamları*, çev. Fikret Adaman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 147.

milyon liraya, diğer bir ifadeyle tüm dış ticaretin dörtte birine ulaşmıştır.¹⁸ Hükûmetin iktisadi vaziyet hakkındaki beyanatında Tahsin Bey'in (Aydın) ifade ettiği gibi zor koşullara alışan halk “memleketin ağır şeraiti hayatiyesinden” de ancak kanaatkârlığı sayesinde kurtulmak durumundadır.¹⁹

Türkiye'nin ihracatında önemli yeri olan ülkelerin; içinde buldukları bunalım, genç Cumhuriyet'in ihracatını güçleştirmiş ve dolayısıyla tarıma dayalı olan geleneksel ihracat mallarının satışını azaltmıştır. İhracattaki bu tıkanma, döviz kıtlığına ve buradan üretim için gerekli hammadde ve araç gereçlerin ithalatında güçlükler yol açmıştır. Bu durum ülke içinde üretim düşüşlerine, işsizliğe ve genel ekonomik durgunluğa neden olurken kriz ortamının atlatılması ancak Refik Şevket Bey'in (Manisa) ifadesindeki gibi daha ağır yükleri taşımak zorunda kalmış olan milletin, tereddüt etmeden fedakârlık gösterebilmesi ile mümkün olacaktır;

*“...Memleketin tealisine taallük eden meselelerde çoluk çocuğumun iaşesine yetmiyen maaşlarından da fedakârlık istemek mecburiyeti nihayet umumî bir tehlikeyi defetmekten husule gelecek menfaati âmmeye ile mukayese edildiğinden dolaydır ki, ancak kabili hazım ve kabili kabuldür. Felâketler karşısında hayatını bile istihfaf eden milletin evladı olmaktan mütevellit bir iftiharla, iddia edebiliriz ki, bu gün tahmil edilen bu yük dün tahmil edilen yükten daha hafiftir. Daha ağır yükü minnet ve şükranla hazmeden ve onun mükâfatını gören millet bu gün bu hafif yükü de bilâ tereddüt kabul edecek ve muhakkak mükâfatını görecekler”.*²⁰

Mustafa Kemal Paşa, 28 Ocak 1931'de C.H.F. (Cumhuriyet Halk Fırkası) İzmir Vilayet Kongresi'nde yaptığı konuşmada ülkeyi birkaç yıl içerisinde cennete çevirmenin hayal olduğunu ve her türlü ağır mükellefiyetler altında halktan fedakârlık beklentisini şu sözlerle dile getirmektedir:

*“...Bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da böyle bir işfalkâr siyaset takip edebileceğimizi kimse zannetmesin. Onun için memleketi imar edeceğimiz dediğimiz zaman ancak yapabileceğimiz şeyleri yapacağız. Yoksa bütün asırların ihmal ettiği memleketi bir kaç senede cennete çevirmek hayalini takip edemeyiz. Memleketi imar edeceğimiz derken vatandaşları en hafif mükellefiyetler altında bırakacak değiliz. Bilâkis bütün vatandaşlar icabında ağır mükellefiyetlere ve her türlü fedakârlığa tahammül edeceklerdir. Hep beraber yapacağız. Bu istikametten yürüyeceğiz ve muvaffak olacağımızda şüphe yoktur”*²¹.

18 “Tasarıf ve Yerli Mali Haftası”, *Hür Adam*, 11 Kanunievvel 1930, s. 3.

19 *TBMMZC*, C.VII, İ.S.7, (29.11.1931), s. 66.

20 *TBMMZC*, C.II, İ.S.8, (30.11.1931), s. 81.

21 Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası 1929-1932 C.I*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1988, s. 132.

Bostancı'ya göre 'savaş' söyleminin ardında; ekonomik anlamda çözüm bekleyen sorunların aciliyeti ve en önemlisi halkın olağanüstü bir dönemin yokluklarına tahammül edebilme mesajı yatmaktadır.²² Bu husus dikkate değer bir şekilde meclis görüşmelerinde vurgulanmaktadır:

"...Arkadaşlar; bu davet Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin başladığı iktisadî muharebenin ikinci ilânıdır. Dün Hükümetin neşrettiği beyannameyi bu gün malî fedakârlık talep eden bir kanun takip ediyor.... Gelecek kanunlar halka yalnız fedakârlık değil bu fedakârlıklarının mukabilinde iktisadî menfaatlerin temini hususatını da ihtiva etmelidir. Birinci; iktisadî fedakârlığı istedi. İkinci; malî fedakârlığı istiyor. Üçüncünün, menafîi umumîye, hatta herkes üzerinde hissedilecek derecede umumî ve şamil noktaları, kanunları olmak lâzım gelir".²³

İhtiyaçların giderek artan şiddeti, devletin mali tedbirleri koruma zorunluluğu, yeni bir özveri devresine girildiğini işaret etmektedir. Beklenen özveri ise tüm vatandaşların aynı oranda katılımıyla sağlanmalıdır.²⁴

Fedakârlığın boyutları bir yana izlenen vergi siyasetinin gerek ticari gerekse sınaî hayata etkileri olumsuz olmuş, halkın vergi yükünü artırmıştır. Bu sebeple dönemin vergi politikaları eleştirilerin hedefi haline gelmiştir. İstanbul vekili Hüseyin Bey'in de ifadesiyle "Mükerrer vergi ve resimler bir az usanç vermiştir. Kırk altı çeşit belediye resmi, on dokuz çeşit devlet vergileri ve buna inzıam eden idare-i hususiye resimleri, hakikaten içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir".²⁵

İktisadi anlamda liberal politika benimseyen ve bu nedenle parti isminde "liberal"ın karşılığı olarak "serbest" kelimesini kullanan²⁶ Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kurucusu Fethi Bey [Okyar], henüz parti kurulmadan önce Mustafa Kemal Paşa'ya fertlerin şahsi teşebbüs kudretine inandığını ve devletin vergi toplayıcı mekanizmaya dönüştüğünü bu sebeple İsmet Paşa ile ters düştüğünü belirtmekteydi.²⁷ SCF yöneticilerinin vergi konusuyla alakalı parti programı ve söylemlerindeki asıl amaç, serbest teşebbüs üzerindeki vergi yükünün azaltılmasına ve sermaye birikimi yoluyla özel sektör yatırımlarının artırılmasına, böylelikle ekonominin canlandırılmasına yöneliktir. Parti programında belirttiği üzere vergilerin yüksek oluşu ve yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirten Fethi Bey, 7 Eylül 1930 tarihinde İzmir'de yaptığı konuşmasında mali siyaseti şu cümlelerle eleştirmektedir;

22 M. Naci Bostancı, *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, İstanbul, Ötügen Yayınevi, 1996, s. 33.

23 *TBMMZC*, C.II, İ.S.8, (30.11.1931), s. 82.

24 Cihan Duru, "Atatürk Döneminde Olağanüstü Vergiler...", s. 266.

25 *TBMMZC.*, C.I, İ.S.73, (9.6.1930), s. 137-138.

26 Mehmet Halis Özer, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda İktisadi Düşünce", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, C.13, S.51, s. 81.

27 Mehmet Halis Özer, "Serbest Cumhuriyet Fırkası...", s. 82.

“...Malî siyasette muvaffakiyet var mı? Yedi seneden beri takip edilen malî siyasetin bir muvaffakiyet harikası olduğunu ilân eden muhterem Başvekile son sene zarfında ne kadar iflaslar vuku bulunduğunu ve yalnız kazanç vergisinden dolayı ne kadar ticarethanenin kapandığını sormak isterim. Bir malî siyasette muvaffakiyet olup olmadığını o siyaseti idare edenlerin iddiası değil siyaset yüzünden ticaret ve sanayide hâsıl olan refah ve bu refahı gösteren istatistikler ispat eder”.²⁸

Falih Rıfki da “Türkiye’yi kalkındırmak için durmadan vergileri artırıyorduk. Biraz geçim temin etmeye başlayan aylıkları yeniden kesiyorduk. Bütün millî kalkınma yükü, milletin sırtında idi”²⁹ sözleriyle iktisadi kalkınmada halkın katlandığı fedakârlığı dile getirmektedir. Kısacası belirtilen dönemin temel özelliği yeni bir iktisadi savaşı zorunlu kılarken, bahsedilen mücadele halktan beklenen fedakârlık üzerine yoğunlaşmakta ancak bu durum iktisadi kesimler üzerinde refahı azaltıcı etki yapmaktadır.

Vergi Sisteminin Yapısı ve Sorunları

Cumhuriyet’in ilk yıllarında mali bağımsızlık hedef alındığından; maliye politikası olarak denk bütçe ve sağlam para kısıcası mali disiplin ilke edinilmiştir.³⁰ Ayrıca başta demiryolu yatırımları ve yeni başkent Ankara’nın imarı ile yabancıların ellerindeki alt-yapı tesislerinin kamulaştırılması gibi yapılan kamu harcamalarına gereken fonlar devletin ek gelir ihtiyacını artırmaktadır.³¹ Özellikle bu ihtiyaç 1930’ların başlarında geliştirilen Devletçilik döneminde sanayileşme adımlarıyla daha da artacaktır.

1925 yılında Aşar Vergisi’nin kaldırılması üzerine büyük kısmı 1926 ve 1927 yıllarına denk düşen bir dizi yeni vergi kanunu ile bir çeşit vergi reformu gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.³² Bütçe gelirlerinin 1924 yılında %28,5’ini³³ sağlayan aşarın kaldırılmasıyla tarımsal kesimin yükü azaltılmaya çalışılırken, devlet, finansman ihtiyacını karşılamak için dolaylı vergilere yönelmiştir. Bütçe gelirleri içinde gelir vergilerinin payı, aşarın yürürlükte olduğu 1923 ve 1924 yıllarında yaklaşık %30’dan 1926-1930 arasında %7’ye inmiştir. 1930’dan sonra, yaşanan dünya buhranının da etkisiyle ciddi bir mali krizle karşı karşıya kalan hükümet, büyük ölçüde memur maaşları ve işçi ücretlerine

28 Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası...*, s. 106.

29 Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2010, s. 577.

30 Güneri Akalın, *Cumhuriyet Dönemi Ekonomi-Politik...*, s. 152.

31 1923-38 arasında kamu harcamaları içinde en büyük yekunu demiryolu yapımı ve millileştirilmesi, bunu izleyerek Ankara kentinin imarı yer almıştır. Demiryolu yapımına 314,6 milyon TL harcanmıştır. Gülten Kazgan, “Türk Ekonomisinde 1927-35 Depresyonu, Kapital Birikimi ve Örgütlemeler”, *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları 1923-1938*, İstanbul, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayını, 1977, s. 251.

32 Gülten Kazgan, “Türk Ekonomisinde...”, s. 251.

33 Gülten Kazgan, *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, 4. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 67.

uygulamak üzere bir dizi yeni vergi getirmiştir. Bu sayede gelirden alınan vergiler tekrar önem kazanmış, bu vergilerin bütçe içerisindeki payı 1932-35 yılları arasında %19'a, 1936-1938 yılları arasında %23'e yükselmiştir.³⁴ 1930'larda hükümet tarafından Türkiye'deki vergi sistemini değerlendirmekle görevlendirilen Jules Picharles'in hesaplarına göre 1934-1935 yıllarında tüccar ve sanayicilerin ödediği gelir vergileri net gelirlerin %2'sini oluştururken bu oran memur ve işçilerde %18'e ulaşmaktadır. Picharles, sonuçlar karşısında vergi adaletini düzeltmek ve gelir vergisi hasılatını artırmak için Maliye Bakanlığı'na yeni bir vergi sistemi taslağı sunduysa da bu raporun maliye politikası üzerinde etkisi olmamıştır. 1938'de İngiliz iktisatçı Frederic Benham'ın tespit ve önerileri de benzer yöndedir. Benham'a göre dolaysız vergi yükü, memur maaşlarında %25-40 arasındayken, ticari ve sınai kâr gelirlerinde %7'nin altındadır. Benham'ın kâr gelirlerinin vergilendirilmesi, ücret ve maaşlar üstündeki vergi yükünün azaltılması yönündeki önerileri de 1940'ların başına kadar dikkate alınmamıştır.³⁵

Yıllar	Gelire Dayalı Vergiler	Servet Vergileri	Tüketim Vergileri	Dış Ticaret Vergileri
1923-24	37.46	10.35	26.27	25.90
1925-31	10.34	16.68	45.27	27.69
1932-39	28.38	12.38	31.59	27.73

Tablo 1: Dönemler İtibariyle Vergi Yapısının Gelişimi³⁶

Tablo 1'e göre aşarın kaldırılmasından sonra gelir üzerinden alınan vergiler 1931'e kadar ani bir düşüş göstermiş, 1932'den itibaren tekrar yükselmeye başlamıştır. Gelire dayalı vergilerin ağırlığının düştüğü yıllarda daha çok dolaylı vergilere dayanan³⁷ ve özellikle kentlerdeki işçi ve memur kesiminin satın alma gücünü azaltan bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde uygulanan ve Cumhuriyet dönemi ile birlikte devam eden vergilerden biri ağnamdır. Küçük baş hayvanlar üzerinden maktu olarak alınan bu vergi, 1924 yılında Sayım Vergisi'ne dönüştürülmüş, kapsam olarak büyük baş hayvanları da kapsayarak 1931'den itibaren Hayvanlar Vergisi adını almıştır.³⁸ Osmanlı'dan kalma diğer bir vergi Temettü Vergisi, 1926 yılında kapsamı genişletilerek Kazanç Vergisi'ne

34 Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 528.

35 Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin...*, s. 529.

36 Hülya Kirmanoğlu, "Türkiye'de Vergi Reformları...", s. 59.

37 Hülya Kirmanoğlu, "Türkiye'de Vergi Reformları...", s. 58.

38 Cemil Adar Yılmaz- Cihan Yüksel, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi Vergi Politikaları", *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MiKAD)*, 2019, C.3, S.1, s. 86.

dönüşmüştür.³⁹ 1926 yılında uygulamaya konan bir diğer vergi de satışların her aşamasında %2,5 oranında alınan Umumi İstihlak Vergisi'dir. Bir yıl uygulanan bu vergi kaldırılmış, yerine imalat aşamasında alınan Muamele Vergisi getirilmiştir. İlgili vergi 1934 yılında kapsamı genişletilerek 1956 yılına kadar uygulamada kalmıştır.⁴⁰

1929 Dünya Buhranı'nın olumsuz etkileri karşısında ücretli kesim üzerinden üç yeni vergi alınmaya başlamıştır. Bunlardan ilki; 1931 yılında uygulamaya konan ve başlangıçta resmî ve özel kesimde çalışan bütün '*hizmet erbabı*'nı elde ettiği ücretler üzerinden vergilendiren⁴¹, Kazanç Vergisi'ne ilave, oranları %12-24 arasında değişen İktisadi Buhran Vergisi'dir.⁴² 1932 yılında Bina Vergisi yükümlülerini, 1934 yılında ise ticaret, sanayi ve serbest meslek erbabını da içerecek şekilde kapsamı genişletilen bu verginin⁴³ tahakkuk eden kazanç vergisi üzerinden %20 oranında alınması kararlaştırılmıştır. Gerekçesinde geçici olduğu vurgulanan Buhran Vergisi, uzun yıllar yürürlükte kalmış, tahsilatın yapılmasındaki basitlik ve sağlanan yüksek gelir Maliye idaresinin bu vergiyi uzun yıllar sürdürmesine yol açmıştır.⁴⁴ İktisadi Buhran Vergisi genel tahsilatında, ücretlilerin payı yıllar itibariyle %75-86 arasında değişirken, sonraki yıllarda kapsama alınan ticaret erbabının ödediği verginin genel toplam içerisindeki payı en çok %16'lara ulaşmıştır.⁴⁵

İktisadi krizin etkileri sürerken ücretli kesim üzerinden alınan bir diğer vergi de 1932 tarihli Muvazene Vergisi'dir. Ücret geliri elde edenlerin Kazanç ve İktisadi Buhran Vergileri çıkarıldıktan sonra kalan tutara %19 uygulanan Muvazene Vergisi⁴⁶ meclis görüşmelerinde Kitapçı Hüsnü Bey (İzmir) tarafından halkın bütçesini bozacağı gerekçeyle şu sözlerle eleştirilmektedir:

"Efendim, erbabı maaşla müstahdemın kısa bir zaman zarfında üçüncü defa olarak vergiye tabi tutuluyor. Evvela kazanç vergisi, ikincisi buhran vergisi... Bunların yekûnu en az %15'i ve en çoğu %27'yi buluyor. ...Binaenaleyh Hükümetin muvazenesini temin etmek için vazettiği bu vergi ile vatandaşlarımız muvazenesizliğe uğrayacaktır".⁴⁷

Eklenen vergilere rağmen 1920'lerin ortalarından itibaren vergi gelirleri düşmeye başlamıştır. Vergilerin gelirden bağımsız olma özelliği halkın vergi yükünü giderek

39 Cemil Adar Yılmaz - Cihan Yüksel, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi...", s. 87.

40 Cemil Adar Yılmaz - Cihan Yüksel, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi...", s. 88.

41 Cihan Duru, "Atatürk Döneminde Olağanüstü Vergiler...", 264.

42 Cemil Adar Yılmaz - Cihan Yüksel, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi...", s. 88.

43 Cihan Duru, "Atatürk Döneminde Olağanüstü Vergiler...", s. 266-267.

44 Cihan Duru, "Atatürk Döneminde Olağanüstü Vergiler...", s. 268-269.

45 Cihan Duru, "Atatürk Döneminde Olağanüstü Vergiler...", s. 270.

46 Cemil Adar Yılmaz - Cihan Yüksel, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi...", s. 88.

47 Cihan Duru, "Atatürk Döneminde Olağanüstü Vergiler...", s. 272.

artırırken alım gücünü düşürmüştür. Vergi yükünün olumsuz etkilerinden birini Yol Vergisi'nin tahakkuk oranlarında izlemek mümkündür (Tablo 2). Aşarın kaldırılmasından kısa bir süre önce kanunlaştırılan 18-60 yaş arasındaki bütün erkeklere, ya yol inşaatlarında her yıl birkaç gün çalışmak ya da bu emeğin bedelini nakden ödemek yükümlülüğü getiren Yol Vergisi⁴⁸, Atatürk döneminde, dörder yıl ara ile üç defa isim değişikliği geçirmiş, tüm çabalara karşın yakınmaları giderebilecek bir uygulamaya kavuşmamıştır.⁴⁹ Her ailedeki yetişkin erkeklerden 8-15 TL arasında alınan Yol Vergisi, gelirdeki azalıştan bağımsız olarak alınmaktadır. Nitekim 1930'larda, 1932 yılındaki kötü ürün yılının da eklenmesiyle bu vergiyi ödeyemeyip bedeni yükümlülüğünü yerine getirerek yol yapımında çalışanların sayısı 700 bin kişiyi bulmuştur⁵⁰. Bir diğer örnekte de Muğla'da 1932 senesinde bu vergiyi bedeni yükümlülük olarak ödemek isteyenlerin sayısı 3 bin iken 1933 senesinde bu sayı 19 bine ulaşmıştır.⁵¹ İstanbul'da da "Yol Vergisinin tenzili, mesai mıkyaşının tebdili, amelenin fazla, uzak yerlerde çalıştırılmaması" gibi talepler C.H.F.'nin vilayet kongresinde raporlar arasında yerini almaktadır.⁵² İstanbul'da vergiyi ödeyemeyenlerin sayısı arttığından dolayı belediye, çareyi yol vergisini 10 liradan 6 liraya düşürmekle bulmuştur. Dolayısıyla hem vergi miktarının hem de halkın alım gücünün düşmesi sonucu belediye gelirleri oldukça azalmıştır. İstanbul genelinde 1928'de 1.197.536 lira tahsil edilebilen Yol Vergisi, 1932'de 690.000 liraya gerilemiştir.⁵³

Yıllar	Tahakkuk/ Tahsilât oranları %
1925	70
1926	66
1927	64
1928	64
1929	60
1930	50
1931	31
1932	27
1933	25

Tablo 2: İstanbul Vilayetinin Yol Vergisi Tahakkuk/ Tahsilât Oranları⁵⁴

48 Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin...*, s. 531.

49 Kemal Turan, "Atatürk Dönemi Maliye Politikasında Tarım Kesiminin Yeri", *Maliye Dergisi Maliye Tetkik Kurulu Atatürk Özel Sayısı*, 1981, s. 307.

50 Gülten Kazgan, "Türk Ekonomisinde...", s. 252.

51 "Altı Liralık Vergiyi Veremiyen Amele!", *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1934, s. 3.

52 C.H.F. Vilayet Raporları, *1931 Senesi Büyük Kongresinde Takdim Edilmek Üzere Hazırlanan Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Kongreleri Temenniyatı Hülâsası*, Ankara, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1931, s. 7.

53 "On Senelik Yol Faaliyeti", *Cumhuriyet*, 11 Kanunisanı 1934, s. 2.

54 *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı*, t.y., s. 202; *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1932-33, 1936*, s. 210.

Vergilere ilave tütün, alkol, sigara kâğıdı, tuz, kibrit, şeker, petrol gibi geniş kitlelerin tükettiği mallar devlet tekeline alınmıştır. Lozan Antlaşması hükümleri gereğince 1929'a kadar yerli ve ithal mallara farklı oranlarda vergi uygulanamayacak olsa da ara çözümler bulunmaya çalışılmış; antlaşmanın devlet tekeline konu olan mallara serbest fiyatlama hakkı vermesinden faydalanılarak birçok mal ve hizmetin üretim ve ithalatı devlet tekeline alınmıştır.⁵⁵ Böylelikle çoğu mallara eklenen inhisar fiyatları ile devlet, gelirlerini artırma yoluna gitmiştir.⁵⁶ Şeker, petrol, kahve, çay, pirinç, baharat, margarin, kibrit, sabun gibi kullanımı yaygın olan tüketim mallarından alınan dolaylı vergiler, gelirden bağımsız olarak tahsil edildiklerinden vergi yükünün giderek artmasına sebep olmuştur.⁵⁷ Aşarın kaldırılmasıyla yerine konulan vergilerden olan Toprak Vergisi de ekilen ya da ekilmeyen tüm topraklardan alındığı için köylüyü güç duruma düşüren vergilerdendir.⁵⁸ Köylüye yüklenen dolaylı vergiler hükümetin gelirlerinin %5-6'sını oluşturuyor olsa da köylü için vergi yükünün belirleyicisi vergi oranlarından ziyade, hükümetin inhisar ürünlerini fiyatlama ve vergilendirme politikasından kaynaklanmaktadır.⁵⁹

Meclis görüşmelerinde Emin Bey (Eskişehir), devlet tekeline olan tuz örneğinden hareketle köylünün üzerindeki vergilerin indirilmesini önermektedir;

*“Köylü vergilerinin içinde ağır vergi hayvanattan alınan resim meselesidir. Çorak ve tuzu olmayan orta Anadolu köylüleri davar başına bir okka tuz sarfederler. Bunu eskiden dört kuruşa beş kuruşa alırlardı. Bu gün on beş, hatta bazı yerlerde on sekiz, yirmi kuruşa mal oluyor. Bu tuzlardan her halde Hükümet eskiden olduğu gibi hafif bir şey almalı. ...Baфра gibi en zengin bir yerde kırk üç keçi, üç koyun, bir sığır resim için müzayedeye çıkarılmış ve hepsi kırk yedi lira otuz kuruşa satılmıştır. ...Bunu bilmiyen arkadaşlarımız yoktur, hatta Vekil Beyler de bilirler. Mademki hayvanattan alınan resmin tenziline imkânı maddi yoktur. Hiç olmazsa, eskiden olduğu gibi hayvanata verilen tuzlardan hafif bir resim alalım”.*⁶⁰

Buhran, kırsaldaki üreticinin satacağı malların fiyatlarını düşürürken, devletin birçok ürünü tekeline alarak, vergiler yoluyla fiyat artışlarına sebep olması, köylünün maliyetlerini artırmaktadır. Temel tüketim mallarının inhisar aracılığıyla fiyat artışları sadece köylüyü değil kendisini besleyen birçok iş kolunu da olumsuz etkilemektedir. Refik Şevket Bey (Manisa) fiyat artışlarının ürün satışlarını azalttığı yönündeki endişesi konumuz açısından önemlidir:

55 Özgün Burak Kaymakçı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 153.

56 Gülten Kazgan, “Türk Ekonomisinde...”, s. 251.

57 Gülten Kazgan, “Türk Ekonomisinde...”, s. 253

58 “Eserleri”, *Hür Adam*, 7 Kanunievvel 1930, s. 1.

59 Hülya Kirmanoğlu, “Türkiye’de Vergi Reformları...”, s. 58.

60 *TBMMZC*, C.VIII, İ.S.3, (28.5.1932), s. 308.

“...Eğer bütün dağı, taşı, gölü, denizi tuzdan ibaret olan memlekette hayvanlar tuz fiatından dolayı lâzım gelen gıdayı alamıyor, bu sebeple ihracat miktarı azalıyor, bu nedenle bendenizce iktisadî buhrandan mütemadiyen dert döküpte onun çaresini aramamak mesuliyetini üzerimize almış oluyoruz. ... Onun içindir ki iktisadî hayatımızda aleltilâk muamelâtı umumiyemizde yüksek fiatla az satarak para kazanmaktansa az fiatla çok devrederek hatta bunun zımnında hayvanatımızın, vatandaşlarımızın sıhhatini koruyarak para kazanmağı zannederim ki kendimize düsturu hareket etmenin zamanı gelmiş ve geçmiştir”.⁶¹

1924 yılında cari fiyatlarla bütçe gelirin Gayrisafi Millî Hasıla'ya oranı %9'dan, 1927-28'de %13'e, 1934'te %20'ye yükselmiştir. Kriz dönemlerinde yaşanan yeniden bölüşüm içerisinde bürokrasi, ülkede üretilenlerin daha büyük bir bölümünü kontrol etmeye başlamıştır.⁶² Devletin özellikle tüketim, gümrük vergileri ve inhisarlar aracılığıyla sağladığı gelirin payı yükselmekte, 1927-28'de bütçe gelirlerinin %35'ini oluşturan bu kalemlerin payı, 1931-32'de %52'yi, 1934-35'de %47'ye ulaşmaktadır. Vergi tahsilâtı itibariyle tahakkuk eden vergilerin tahsilât oranları ise 1928-36 yılları arasında sürekli azalmıştır. Örneğin Kazanç Vergisi'nde 1926 yılında %87 olan tahsilat oranı, 1935 yılına gelindiğinde %39'a kadar gerilemiştir.⁶³ Ayrıca bu dönemde kişi başına gelir azalırken, kişi başına düşen vergi yükü artmıştır. Nüfus başına gayrisafi gelir 1927 yılı 100 olarak kabul edildiğinde, 1930'da bu rakam 92.6, 1934'te ise 60.5'tir. Vergiler ise 1930'da 94.4, 1934'te 92.6'dır. Yani endeks olarak vergi yükü 1927 yılında 100 olarak kabul edildiğinde 1930'da 101.9, 1934'te ise 153'e çıkmıştır.⁶⁴ Kısacası nüfus başına gelir azalırken, vergi yükü ise artmıştır.

Her yıl bütçe görüşmelerinde mali disiplin sağlanması adına başvuru olan önlemler birtakım vergilerin kapsamının genişletilmesi şeklinde olmaktadır. 1932 senesinde yerli fabrikaların vergisiz getirdikleri bir kısım mala yeni vergi konulması, Gümrük Muamele Vergisi, Bina vergileri, nakil vasıtalarının vergilerin artırılması, dâhilde üretilen şekere ilave vergi konulması, Muvazene Vergisi'nin düzenlenerek, Buhran ve Kazanç vergilerine eklenmesi gibi örnekler verilebilir.⁶⁵ Diğer yılların bütçe tespitlerinde de durum pek değişmemiş, bütçeyi denkleştirmenin önemli araçlarından biri mevcut vergilerin tarifelerini artırmak olarak görülmüştür.⁶⁶ Kısacası bütçe gelirlerini artırabilmenin yolu vergi-

61 TBMMZC., C.VIII, İ.53, (28.5.1932), s. 308.

62 Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, 16. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 134

63 Gülten Kazgan, “Türk Ekonomisinde...”, s. 235, 253.

64 Gülten Kazgan, “Türk Ekonomisinde...”, s. 252.

65 Yeni Bütçe Hazırlanırken”, *Son Posta*, 15 Mart 1932, s. 1; “Aylık Alan Herkesten Yüzde On Kesilecek”, *Son Posta*, 10 Nisan 1932, s. 1-3.

66 “Yeni Bütçe”, *Cumhuriyet*, 1 Mart 1934, s. 1; “934 Bütçesi Mecliste, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1934, s. 1; “935 Bütçesi”, *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1935, s. 1.

leri artırmaktan geçmektedir. Örneğin 1932’de yaklaşık 170 milyon lira olan bütçe geliri 1934 yılına gelindiğinde 184 milyon liraya ulaşmakta, 1935 yılında ise 190 milyona ulaşacağı beklenmektedir. Basına yansıyan bilgilere göre devlet, gelirini bazı vergilerde *tadilat*a giderek artırmayı hedeflemektedir.⁶⁷ Genellikle bahsedilen *tadilat*; dolaylı vergilerin kapsamının genişletilmesiyle mümkün olmaktadır.⁶⁸

Vergilerin Sanayi Üzerindeki Etkileri

1927 yılında yapılan sayıma göre Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki ekonominin sanayi temeli oldukça geri kalmıştır. Çok düşük bir tüketim düzeyini sürdürmek için dahi, ülke, ithalat yapmak durumundadır.⁶⁹ Ayrıca mevcut sanayinin %95’inin motorsuz çalıştığı⁷⁰ kabul edildiğinde, Cumhuriyet’in başlarında sanayinin yapısı henüz ‘*el sanayi karakteri*’⁷¹ niteliğindedir. 1938 yılında 189’u 1923’ten önce kurulmuş, Teşviki Sanayi Kanunu’ndan yararlanan 1.098 teşebbüs bulursa da sanayi varlığının yüzde 90’ı gerçekte fabrika denilmeyecek bir takım derme çatma tesislerdir.⁷²

Henüz gelişme aşamasında olan ve devletin himayesine ihtiyaç duyan sanayide, kâr ya da zarara bakılmaksızın maktu olarak alınan vergiler faaliyetleri olumsuz etkilemekte, Ahmet İhsan Bey’in (Ordu) ifade ettiği gibi “henüz doğmuş, pek zayıf bir çocuk halinde olan Türk Sanayisinin müthiş düşmanı” haline gelmektedir.⁷³ 3-4 yıl içerisinde birkaç defa değişikliğe uğrayan Muamele Vergisi’nin⁷⁴ kapsamının genişletilmesi ile ilgili görüşmelerde Sadettin Rıza Bey (İstanbul) özellikle Muamele Vergisi’nin sanayi sektöründe yarattığı olumsuz etkiyi şu cümlelerle aktarmaktadır:

*“Hakikaten iptida, istihlâk vergisi namile tarh edilen bu vergi, birçok esnafı silip süpürmüş ve erbabi ticareti de müşkül bir mevkie sokmuştur. Bu tahripkâr tesiri dolayısıyla ferdası sene tadile zaruret hasıl olmuş ve fakat bu defa da bütün sıkletile erbab-ı sanayii ezmeğe başlamıştır. Sınai müessesler, bir taraftan teşviki sanayii kanunile muafiyetlere mazhar kılınırken, diğer taraftan bütün bu muafiyetlerin temin ettiği yardımların yekûnundan daha fazla bir vergile mükellef tutulmaktadır”.*⁷⁵

67 “935 Bütçesi”, *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1935, s. 1.

68 “934 Bütçesi Mecliste”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1934, s. 1; “Yeni Bütçe”, *Cumhuriyet*, 1 Mart 1934, s. 1.

69 Gülten Kazgan, “Türk Ekonomisinde...”, s. 259.

70 Şevket Süreyya Aydemir, *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, Ankara, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931, s. 66.

71 Şevket Süreyya Aydemir, *Cihan İktisadiyatında...*, s. 61.

72 Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın)*, 2. baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1969, s. 191.

73 *TBMMZC.*, C.II, İ.S.18, (27.6.1931), s. 172.

74 *TBMMZC.*, C.XXII, İ.S.47, (5.5.1934), s. 34.

75 *TBMMZC.*, C.II, İ.S.18, (27.6.1931), s. 172.

Sanayinin gelişebilmesi için 19 Nisan 1925 tarih ve 633 numaralı kanunla tesis edilen⁷⁶ Sanayi ve Maadin Bankası 3 Temmuz 1932'de Devlet Sanayi Ofisi'ne⁷⁷, 7 Temmuz 1932'de Türkiye Sanayi Kredi Bankası'na dönüştürülmüştür.⁷⁸ Bu kredi bankası ile birlikte sanayicinin 1927'den itibaren faydalandığı Teşviki Sanayi Kanununun 9. maddesindeki gümrük muafiyetleri kaldırılmış, bankanın kuruluş sermayesinin, elde edilecek Muamele ve Gümrük vergilerinden sağlanması 2. maddede kabul edilmiştir.⁷⁹ Gümrük vergisinden muaf olunan makine ve teçhizatlardaki muafiyet kaldırılmış, yurtdışından getirilecek makinelerin %20'sinin peşin ödenmek suretiyle ithal edilmesine karar verilmiştir.⁸⁰ Sanayici açısından Teşviki Sanayi Kanunu'ndan faydalanmanın getirisi eskisine oranla oldukça zayıflamıştır. 1932 Temmuz'undan sonra fabrikaların hammadde için muafiyetleri hemen hiç derecesine indirilmiştir. 15 Şubat tarihinde yürürlüğe girmiş olan Kredi Bankası Kanunu'nda makine ve yedek aksam muafiyetleri de kaldırılmıştır. Yine aynı kanunda fabrikalar muaf oldukları Kazanç Vergisi nispetinde tasarrufa mecbur edilmiş ve tasarruf ettikleri meblağın bankaya sermaye olarak yatırılmasına karar verilmiştir.⁸¹ Kitapçı Hüsnü Bey'in (İzmir) ifade ettiği gibi müteşebbislerin, tanınan muafiyetlerin süresi sona ermeden kaldırılmasıyla güvenleri sarsılmış ve teşebbüslerini teker teker azaltmışlardır.⁸²

Sanayiciye tanınan vergi muafiyetlerinin kaldırılması, maliyetleri artırmış, artan maliyetler mal fiyatlarına yansımıştır. Sanayinin gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında yabancı mallar ile rekabet imkânı zorlaşırken iş hayatındaki belirsizlik devlet himayesini bekleyen sanayicinin hükûmete duyduğu güveni azaltmıştır.⁸³ Sanayi üzerinden alınan vergiler, üretimin geri teknolojilerle yürütülmesine neden olmuştur. Vergi yükü

76 TBMMZC., C.II, İ.S.106, (19.4.1341), s. 195.

77 TBMMZC., C.IX, İ.S.77, (3.7.1932), s. 468.

78 TBMMZC., C.X, İ.S.80, (7.7.1932), s. 507.

79 TBMMZC., C.X, İ.S.80, (7.7.1932), s. 508.

80 Genellikle literatürde 1927'de kabul edilen Teşviki Sanayi Kanunu'nun 15 yıl süre ile uygulandığı ifade edilirken, muafiyetlerin bir kısmının kaldırıldığı bu döneme değinilmez. Belirtmek gerekir ki Sanayi sektörünü ilgilendiren bu mevzuat ile ilgili ilk geri adım 2261 sayılı kanun ile atılmakta, 1 Haziran 1933'ten itibaren geçerli olan kanunla, 2064 sayılı kanunla kaldırılan muafiyetlerin bir kısmı tekrar geri getirilmektedir. Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*. 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 263.

81 Reşat Hereke Fabrikası Müdürü, "Sanayimizin inkişafında ehemmiyetle nazarı dikkata alınması icabeden noktalar", *1933 Oda Kongresi Rapor ve Kararları, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1933 Kongresi Neşriyatı*, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1933, s. 7.

82 TBMMZC., C.XVI, İ.S.65, (3.6.1933), s. 14; Sanayi sektörünü ilgilendiren bu mevzuat ile ilgili ilk geri adım 2261 sayılı kanun ile atılmakta, 1 Haziran 1933'ten itibaren geçerli olan kanunla, 2064 sayılı kanunla kaldırılan muafiyetlerin bir kısmı tekrar geri getirilmektedir. Bkz. Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik...*, s. 263.

83 1933 Oda Kongresi Rapor ve Kararları (1933), "Sanayimizin Himayesi Esasları Hakkında Bazı Sanayi Erbabının Mütaleaları", *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1933 Kongresi Neşriyatı*, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1933, s. 2.

ağırlaşan üretici, makine yerine tezgahlarını değiştirerek vergiden kaçınmaya çalışmıştır. Motor Vergisi vermemek için ayakta imalata geri dönmek ya da vantilatör yerine körük kullanmak bu dönemde karşılaşılan örneklerden birkaçıdır. Sanayicinin deyimiyile “günden güne ölüme yaklaşılan” bu süreçte, yaşanan zorluklar işçi ücretlerinin de gerilemesine yol açmıştır.⁸⁴

Şevket Süreyya, Sanayi Tetkik Heyeti Başkanlığı’nda bulunduğu yıllarda sanayinin durumunu anlatırken vergilerin sanayi üzerindeki olumsuz etkilerinden şu satırlarla bahsetmektedir:

“... Bu iptidai Muamele Vergisi Kanunu, dükkânların atölye ve atölyelerin fabrika haline gelmesini önliyordu. ...Böylelikle Makineli sanayi, hanlara, kervansaraylarda, Haliç kıyısındaki çamurlu bodrumlarda adeta bir kaçak iş halinde kendi kendine gelişme yolları arayıp duruyordu. 3 beygirlik derme çatma bir motor ve 3 kişilik bir acemi işçi kadrosu ile çalışan bir han odası, 400 beygir takatinde bir muharrik kuvvet ve 300 amele kadrosu ile çalışan bir fabrikadan üstün tutuluyordu”⁸⁵.

Dokuma sanayi Muamele Vergisi altında ezilen bir başka faaliyet alanıdır. Bu alanda Feshane, Hereke, Karamürsel ve Süreyya Paşa fabrikalarının temettüleri ile vermiş oldukları vergiler karşılaştırıldığında kârdan daha fazla tutarda vergi verdikleri anlaşılmaktadır. Teşviki Sanayi Kanunu’nun 7. maddesi gereği Kazanç Vergisi’nden muaf olan bu fabrikalar Muamele Vergisi altında ezilmektedir. Diğer fabrikaların ise sermayesi alınan bu vergiler ile erimektedir.⁸⁶ Örneğin 1929 yılında Feshane’nin temettüsü 82.000 lira iken, ödediği vergi 91.000 (oran %110), Süreyya Paşa Fabrikasının aynı yılda temettüsü 4.500 lira iken ödediği vergi 26.000 lira (oran%600)’dir.⁸⁷ Hereke fabrikası da 1929 senesinde 23 bin lira zarar ettiği halde 38 bin lira vergiye tabi tutulmuştur.⁸⁸ Muamele Vergisi herhangi bir kazancın tahakkuku halinde tahsil olunan bir vergi olmaktan ziyade, satışta kâr olsun olmasın sırf muamele üzerinden alınan bir vergidir. Peşinen tahsil edilen bu verginin sermaye üzerinden ödenmiş olması sanayiciyi rekabet edemeyecek konumda bırakmıştır. Sanayinin gelişmesini engelleyen vergi politikaları dolaylı olarak istihdam ve vergi gelirleri üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Kısa vadede gelir elde etme ihtiyacı içerisindeki hükümetin vergi politikası, uzun dönemde sanayinin elindeki sermayenin de bir kısmının erimesine neden olmuştur.

84 1933 Oda Kongresi Rapor ve Kararları..., s. 758.

85 Şevket Süreyya Aydemir, *Sıyrı Arayan Adam*, 15. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004, s. 454.

86 *1930 Sanayi Kongresi Raporlar Zabıtlar*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Merkezi, Cumhuriyet Matbaası, Ankara (t.y.), s. 72-73.

87 *1930 Sanayi Kongresi Raporlar Zabıtlar*..., s. 481.

88 *1930 Sanayi Kongresi Raporlar Zabıtlar*..., s. 481-482.

Vergilerin Gelir ve Tüketim Üzerindeki Etkisi

Vergiler bir yandan harcanabilir geliri kısıtlarken diğer yandan tüketimi azaltmıştır. 1927 nüfus sayımında 13,7 milyon olan nüfus, 1935 sayımında 16 milyona çıkmış, yaklaşık olarak %11,8 oranında artmıştır. Bu artışa rağmen 1927-35 yılları arasında inhisar mallarında dahi tüketim oldukça azalmıştır. Bu süreçte toplam tüketimdeki azalıştan daha büyük bir düşüş, kişi başına tüketimde kendini göstermektedir.⁸⁹ Bir diğer gerileme bütçede görülmektedir. Şöyle ki; 1928 senesinde 222 milyon lira olan gelir, 1934 yılına gelindiğinde Muvazene, Buhan ve Kazanç vergileri de dahil olduğu halde 195 milyon liraya gerilemiştir.⁹⁰

Ticari kredilere bağımlı olan pazara yönelik tarım, fiyatların düşmesi ile birlikte gerilerken, ticari şirketlerin iflası⁹¹ sebebiyle birçok üretici geçimlik düzeyde üretime geri dönmüştür. Buğday fiyatlarının dünya fiyatlarına paralel olarak düşmesine rağmen hükümet, küçük ve orta ölçekli üreticilerin pazardan satın aldıkları az sayıda mala gümrük ve satış vergisi getirmiştir. Tarım sektörüne yeni vergiler eklenmiş böylelikle tarımsal fiyatların 1929 öncesi düzeylerinin altına düşmesiyle eski vergilerin külfeti artmıştır.⁹² Satın alma gücü hızla düşerken, vergi ödeme gücü de gittikçe azalmıştır.⁹³

1929-34 arası 1 kg buğdayın fiyatı 12.6 kuruştan 3.6 kuruşa, pamuğun fiyatı 62.3 kuruştan 33.1 kuruşa inerken, değişen ticaret hadleriyle birlikte köylü oldukça yoksullaşmıştır. Tarımdaki gerilemenin bir bölümü dünya buhranının fiyatları düşürücü etkisinden de önemli bir kısmı hükümetin vergilendirmesinden kaynaklanmaktadır.⁹⁴ Düşen tahıl fiyatları ve artan vergilerle birlikte birçok köylü topraklarını ve hayvanlarını terk ederek ya da satarak ortakçı olarak çalışmak durumunda kalmıştır.⁹⁵ Köylünün sattığı ürünlerin fiyatları düşerken verginin artıyor olması, gelir üzerinden ödenen verginin ağırlaşması sonucunu doğurmuştur.⁹⁶

Ahmet Hamdi [Başar], 1930'ların başında Mustafa Kemal Paşa ile birlikte çıktığı yurt gezisinde, yaşanan buhran sebebiyle köylünün tohum parasını dahi çıkaramadığını aktarırken, köylünün bu koşullar altında vergi ödemeyecek durumda kalmasını şu sözlerle aktarmaktadır:

89 Gülten Kazgan, "Türk Ekonomisinde...", s. 255.

90 "Pahalı Hayat, Ucuz Hayat", *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1934, s. 6.

91 Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Gülten Kazgan, "Türk Ekonomisinde...", s. 231-274.

92 Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet...*, s. 129.

93 Mete Tunçay, *T.C'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, 3. baskı, İstanbul, Cem Yayınevi, 1992, s. 208.

94 Özgün Burak Kaymakçı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 163.

95 Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet...*, s. 129.

96 Gülten Kazgan, "Türk Ekonomisinde...", s. 253.

“... Gezdiğimiz yerlerde gördüklerimiz, henüz gezmediğimiz yerlerden ise işittiklerimize göre içinde bulunduğumuz sıkıntıların en büyük sebebi buğday ve hububat fiyatlarındaki müthiş düşüklüktür. ...Başka mahsüllerin fiyatları yüzde 30-40 düşmüş; buğdayın ki yüzde 80. Buğday, ekonomimizin temeli, belkemiği. ...Buğday müstahsili olan köylüler bereketli mahsül yılında hattâ tohum paralarını çıkaramazlarsa, nasıl vergi versinler; nasıl bankaya borç ödesinler. ... Köylüler elleri böğürlerinde; çıkan hesaplar karşısında akılları durmuş, ne yapacaklarını, kime başvuracaklarını bilmiyorlar”.⁹⁷

Üreticinin ürün fiyatları hızla düşerken kentlerde ise halkın şikâyet ettiği konuların başında fiyat artışı gelmektedir. Mal fiyatlarındaki artışın en önemli sebebi ise ürünün yetersizliğinden ziyade, artan vergi ve masrafların fiyatlara yansımalarıdır. Hatta piyasada vergilerin artacağı yönündeki söylentiler dahi fiyatların artması için yeterlidir.⁹⁸ İstanbul’da et ve ekmek fiyatlarının yüksekliği⁹⁹, mezbahalara ödenen yüksek vergiler¹⁰⁰, ucuz ve temiz buz bulmak¹⁰¹, fahiş odun ve kömür fiyatları¹⁰², belediyenin almış olduğu vergiler¹⁰³ şikâyetlerden sadece birkaçıdır. Bir yandan en temel ürünlerin fiyatları yükselirken, diğer yandan İstanbul’un ezeli derdi olan mesken kiralari bina vergisi sebebiyle artmaya devam etmektedir.¹⁰⁴ Oysa ki, Ali İktisat Meclisi henüz 1928 yılında hükûmete sunduğu raporda hayat pahalılığı için alınacak acil tedbirler arasında vergilerin düzenlenmesi ve vergi yükünün azaltılmasına yönelik çalışmaları sıralamaktadır.¹⁰⁵

Kazançlardan bağımsız olarak alınan vergiler geliri değişmeyen kesimleri olumsuz etkilemektedir. Vergilerin yükseldiği 1929 yılı verilerine göre serbest meslek erbabının kazançları son yıllara kıyasla değişmemiştir.¹⁰⁶ Doktorlar için de durum farklı değildir. İstanbul’da çalışan 1.800 doktor kazançlarının azaldığını ve vergilerin ağırlığından

97 Ahmet Hamdi Başar, “Gazi bana çok kızmış...”: Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi C.I, Yay. Haz: Murat Koraltürk, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 335-336.

98 Buğday Fiyatları Neden Yükseliyor?”, *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1934, s. 4.

99 Halkın Dilekleri 1”, *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1929, s. 2.; “Halkın Dilekleri 2”, *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1929, s. 2

100 “Halkın Dilekleri 8”, *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1929, s. 2.

101 “Halkın Dilekleri 9”, *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1929, s. 2.

102 “Halkın Dilekleri 10”, *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1929, s. 2.

103 “Halkın Dilekleri 1”, *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1929, s. 2.

104 “Son Vergi Tasavvurları”, *Son Posta*, 10 Nisan 1932, s. 2.

105 “...Vergilere istikrar vermek ve istihsali tensik [düzenlemek] ve taksif [toplamak] ederek vergi yükünün daha geniş esaslar dâhilinde tevzii [dağıtmak] suretiyle tahfifine [yükünü azaltmaya] çalışmak”. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, (BCA), 30-10-0-0/26-152-5. 27.12.1928.

106 “Seyyar Esnafın Kazançları Fazla Değişmemiş”, *Son Saat*, 8 Kanunisanı 1929, s. 1; Kazanç vergisi için esnafın kazançlarını tespit etmek gerekmektedir. Ancak geçen iki sene ile mukayese edildiğinde esnafın kazancı değişmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Kunderacı, nakkaş, kalemkar, dülger, duvarcı, elbiseci, manifaturacı, en aşağı günlük 150, 120, 80 kuruş kazanırken, badanacı, lağımçı, kaldırımçı, balıkçı, manav, sebzeçi, sütçü, yoğurtçu demirci, kasap, sobacı, 140, 100, 60 kuruş kazanmaktadır. Seyyar, simsar ve emanetçiler 150-600 kuruş arasında kazanırken doktorlar 600, dişçi 500, mimar 400-900 kuruş kazanmaktadır.

şikayetçidir¹⁰⁷. Serbest meslek erbabının vergi oranları mecliste tartışılırken Hakkı Şinasi Paşa, doktorların kazanamadıklarını hatta kiralarını dahi ödeyemez durumda olduklarını söylerken, meclis çoğunluğu, doktorların Anadolu'da ihtiyacı olan yerlere gidip kazanç elde edebilecekleri görüşündedir.¹⁰⁸ Ancak alım gücü düşen köy ve kasabalarda da doktorların daha çok kazanacağını ummak ihtimal dahilinde değildir. Kazançları değişmeyen serbest meslek erbabının şikayetleri devam ederken, hükümet ise vergilerin kapsamını genişletmektedir. Örneğin seyyar esnafın kapsamı muhtarlar kadar ulaşmış, İstanbul'da muhtarların dahi Kazanç Vergisi ödenmesi istenmiştir. Köy muhtarlarını kapsamayan bu karar sonucu İstanbul'da 1.200 mahalle muhtarı çareyi istifa etmekte bulmuşlardır.¹⁰⁹

Hükümet, kapsamını genişlettiği vergilere Bekarlık Vergisi'ni de eklemek istemektedir. Ancak bu verginin amacı gelirden ziyade savaşlar ve göçler sebebiyle azalan nüfusun artması, toplumsal yaşamın evlilik yoluyla düzenli işleyebilmesidir. Meclise verilen tasarıda yaşları 25-45 arasında olan bekar erkekler; Kazanç, Arazi, Musakkafat ve Yol vergilerinin bir mislini Bekarlık Vergisi olarak verecektir. Yaşları 20-35 arasında olan, resmî bir daireden maaş ve ücret alan kadınların da Bekarlık Vergisi'ne tabi tutulması gündeme getirilmiştir. Dullar ve çocuk sahibi olmayanların da vergi ile mükellef olması istenmekte, ilgili vergiden toplanan paraların yüzde yirmisinin, beşten fazla çocuk sahibi olan babalara ikramiye olarak verilmesi önerilmektedir¹¹⁰. Ancak yapılan incelemede ülkede yaşları 20-100 arasında olan 180 bin bekar tespit edilmiş, vergiye tabii olabilecek sadece 50 bin kişi saptanabilmiştir. Bu kişilerden alınacak verginin getirisinin az olacağı anlaşılarak bahsi geçen öneriden vazgeçilmiştir.¹¹¹

1930'a gelindiğinde ise eski İzmit Mebusu Mehmet Fuat'ın sahibi olduğu Hür Adam Gazetesi¹¹² vergilerin ağırlığı altında halkın geçim sıkıntısını aktarırken vergi yükünü azaltmanın gerekliliğini şu sözlerle vurgulamaktadır;

107 "İster İnan İster İnanma!", *Son Posta*, 10 Temmuz 1932, s. 3.

108 "Serbest Meslek Erbabına Ait Vergi Nispetleri", *Cumhuriyet*, 20 Mart 1934, s. 3.

109 "İstanbul Muhtarları İstifaya Karar Verdiler!", *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1929, s. 1.

110 "Evlilerin Gözü Aydın!", *Cumhuriyet*, 19 Mart 1929, s. 3; "Bekârlar Acaba Bu Sene Vergi Vermeye Başlıcaklar mı", *Son Saat*, 20 Mart 1929, s. 3.

111 "Bekârlar Vergiden Kurtuldu", *Son Posta*, 3 Nisan 1932, s. 3.

112 Hür Adam Gazetesi, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasına tepki olarak doğan muhalif bir gazetedir. Çıkış amacını "milletin tahammülünün tükendiğini yüksek sesle duyurmak" olarak tanımlayan gazete Menemen olaylarının yarattığı gergin siyasal ortamda yayın hayatına son vermiştir. Kendi deyimiyle 1929 Buhranının ülkede yarattığı etkilerin hissedildiği "ızdırıp yıllarında" hükümetin özellikle ekonomi politikalarını eleştirmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Funda Selçuk Şirin, "1930 Türkiyesinde Bir Muhalefet Örneği: Hür Adam Gazetesi", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2020, s.23.

“...İktisadiyatımız, ziraatimiz, ticaretimiz, san’atımız bozuktur. Vergilerimiz ağırdır, halkta para ve sermaye yoktur; hayat pahalıdır, idare makinesi iyi işlemiyor; halk müteessirdir... Hayatı ucuzlatmak halkın üstündeki vergi yükünü azaltmak ile mümkündür. ...Bir verginin de-recesi tesirini bile ölçemediğimizi defatle ispat etmişizdir”.¹¹³

Dolaylı vergilerin etkilerini en çok hissettirdiği kesim memurlardır. 1931 yılında ortalama kazancı 100 lira olan bir memurun her ay ödemesi gereken vergi yaklaşık 28 liradır¹¹⁴ ki bir yıl sonra kiralar memur maaşının yaklaşık üçte biri kadardır.¹¹⁵ Yine bir diğer örnekte 30 lira alan bir memur 7,5 lira Kazanç ve Buhran Vergisi vermekte, “İstanbul’da insanın başını sokacak kümes kadar odanın kirası bile hâlâ on liradan aşağı” olmamaktadır.¹¹⁶ Kendisine vergi artışları sorulan vatandaş ise bütçe dengesi adına hükûmetin “başka çaresinin” olmadığını görüşündedir.¹¹⁷

Memur olan bir okuyucunun serbest meslek erbabının da itiraz etmeden vergilerini ödemeleri gerektiğini belirtmesi ilginçtir. Aksi halde diğer meslek erbabından toplanamayan vergiler yine memurdan toplanacaktır:

“... Biz memurlar bu memleketin yabancı unsurları mı sayılıyoruz? Kazanç vergisini seve seve verdik, buhran dediler peki dedik. Muvazene dediler; onu da alınız dedik. Bizim ne odalarımız ne cemiyetlerimiz, hiçbir şeyimiz yoktur. Sesimiz çıkmaz. Fakat emin olunuz bu vatanın en iyi ve en masrafsız mükellefi biziz. ...Vaziyet bu merkezde iken biz artık diğer sınıfların itirazlarına akıl erdiremiyoruz. Muhterem serbest meslek erbabı, siz de resmi ve gayriresmi memur sınıfından ibret alarak itiraz etmeyiniz. Çünkü sizlerin vergileriniz azaltılırsa aradaki farkın bize yüklenmesi ihtimali vardır. Bizim ise sizin gibi, kazançlarımızı artırmak ihtimal ve imkânı yoktur”.¹¹⁸

Üzerinde tartışılan bir diğer vergi de Bina Vergisi’dir. Konu ile ilgili 1932 yılında endişelerini aktaran Kitapçı Hüsnü Bey (İzmir), ilgili verginin gelir ve servet sahipleri ile telafi edilebileceği önerisini yinelemektedir:

“Efendim, ...Yalnız başını sokmak için mesken tedarik eden bir adamdan vergi almamak lâzımdır. Fakat zarureti maliye dolayısıyla almak mecburiyetinde kalıyoruz. Hiç geliri olmıyan vatandaşlardan oturduğu evi için de vergi istenirse elbette veremeyecek ve netice itibarile takibatı icraiye uğrıyacaklardır. Nitekim geçen sene İstanbul’a gittiğim zaman (119) binanın Kadıköy mal müdürlüğü tarafından satılığa çıkarıldığını gördüm. Halbuki bu vatandaşların

113 “Yeni Seneye Girenken”, *Hür Adam*, 1 Kanunisanı 1930, s. 1.

114 “Yeni Vergiler Karşısında”, *Son Posta*, 11 Nisan 1932, s. 2.

115 “Ev Kiralarının Artırılması Teşebbüsü”, *Son Posta*, 12 Nisan 1932, s. 2.

116 “Son Vergi Tasavvurları”, *Son Posta*, 10 Nisan 1932, s. 2.

117 “Son Vergi Tasavvurları”, *Son Posta*, 10 Nisan 1932, s. 2.

118 “Memurlar ve Kazanç Vergisi”, *Cumhuriyet*, 11 Mart 1933, s. 2.

vaziyeti iktisadiye dolayısıyla elim vaziyette olduklarını biliyoruz. Daha elim vaziyete sokmak için bunlardan hiç almıyarak husule gelecek bu noksanı yine akar sahibi olanlara ve akarlardan alınan vergilere zammetmek suret ile telâfisi mümkündür. ...Maaş sahiplerinin maaşlarından yüzde 25 kestik. Bina vergisi yüzde dokuz tutuyor. Halbuki öbür tarafta binlerce lira kazanan akar sahiplerinden cüzî bir para daha alsak ne mahrumiyet hâsıl olur? Binaenaleyh sırf oturulan binalardan da vergi almak çok mantıksızdır".¹¹⁹

1933 yılında bina tahrirlerinin değerinden yüksek görülmesine sadece İstanbul'da 80 bin kişi itiraz etmiştir.¹²⁰ 1933 yılı tahminlerine göre İstanbul'da yaklaşık 350 bin kişi borçlu olup halkın yarısından fazlasının icra dairesiyle alakası bulunmakta ve günde yaklaşık bin kişi başvuru yapmaktadır.¹²¹ Kısacası bina vergileri kira fiyatlarını¹²², Sayım Vergisi ise hayvan fiyatlarını¹²³ yükseltmeye devam etmektedir. Vergilerin azaltılması bir yana 21 Mayıs 1934'de kabul edilen Millî Müdafaa Vergileri ile kahve, çay, kakao, kâğıt, cam, çimento kösele ve deri, pamuk ve pamuklular, yün ve yün ipliğinden dâhili İstihlak Vergisi alınması kararlaştırılmış¹²⁴ böylelikle yeni vergiler eklenmiştir.

Yunus Nadi [Abaloğlu] makalesinde vergi tespitinde dikkatli davranılması gerekliliğini vurgularken, vergi adaleti konusuna değinmektedir;

"...Devlet hazinesinin mükelleften mümkün olduğu kadar çok para çekmek fikrini bırakarak, gerçekten ne kadar alınmak gerekirse o kadar alınmağa özen gösterilmelidir. Haksız bir vergide kesbi kat'iyet etmiş, dönülemez kaidesinden vazgeçilmelidir. Haksız vergi devletin varidat kanallarını da kurutur".¹²⁵

Vergi piyasada fiyatları artırırken "pahalılık halkın satın alma kudretini azalttığı için köylü mahsulüne, tüccar malına, fabrikatörler istihsaline müşteri bulamamaktadır".¹²⁶ Hükûmet ise "hazineyi daima kuvvetli bulundurmak ve memlekette yapılacak birçok iş olmasından" dolayı vergilerde herhangi bir indirimi konu etmemektedir.¹²⁷

119 TBMMZC., C.VIII, İ.S.54, (29.05.1932), s. 358.

120 "80.000 Kişi Şikayetçi", *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1933, s. 1.

121 "İstanbulda 350.000 Kişi Borçlu", *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1933, s. 2.

122 1914 senesine oranla 1932 yılında İstanbul'da kiralar %1566, altın parayla %74 oranında artmıştır. *Cumhuriyet*, "Bizde Hayat Pahalılığı", 18 Mart 1933, s. 6.

123 "Sayım Vergisi", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1935, s. 3.

124 "Millî Müdafaa Vergileri", *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1934, s. 1.

125 Yunus Nadi, "Vergi Düzeltmesine Nereden Başlamalı?", *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1935, s. 1.

126 "Pahalı Hayat, Ucuz Hayat", *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1934, s. 6.

127 "Vergilerde Tenzilat Yok", *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1935, s. 2.

Vergilerin Ticari Faaliyetlere Etkisi

Cumhuriyetin ilk yıllarında yatırımların millî hasılaya oranı artmıştır. Özellikle demiryolu harcamaları gibi kamu yatırımlarında büyük sıçramalar yaşanmıştır.¹²⁸ Artan kamu yatırımlarına nazaran Cumhuriyet'in ilk yıllarında kişi başına vergi yükü artmış, ancak vergi yükünün hafifletilmesi bir yana 1930'lu yıllarda serbest meslek, ticari sınai kazanç ve bina sahiplerini de içeren birçok düzenleme ile vergilerin kapsamı genişletilmiştir.¹²⁹ Oysa Millî Hükûmet, vergilerin tahsilâtında halka azami kolaylık çareleri aramış “Ana yurdun istiklaline, muhafazasına ve imarına verilmekte olan bu paralar millete giran [ağır] gelmemiş, Devlet gelirlerinin mühim bir kısmını temin eden inhisarlar da daha verimli seviyeye çıkarılmıştır”.¹³⁰ Yaşanan iktisadi kriz ve uygulanan vergi politikasının da etkisiyle piyasada birçok ticarethane¹³¹ kapanmıştır.

Vergilerin artması bir yandan mal fiyatlarına yansırken diğer yandan üretimi azaltıcı etkisiyle ticari hayatı olumsuz etkilemiştir. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Raporu'na göre “bilhassa son senelerde vergi sıkleti, şehir ve kasabalar ahalisine daha fazla yüklenmiştir”.¹³² Ülkeye ‘milyarlar’ getiren tiftik ticareti örneğinde olduğu gibi artan vergiler ile bazı ticari faaliyetler yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.¹³³

1934'te Cumhuriyet, İstanbul'da birçok yazıhane ve mağazaların vergiler yüzünden kapandığını şu cümleler ile dile getirmektedir;

“...İstanbul'un en işlek caddelerinde ve birçok yazıhane ve ticarethaneleri ihtiva eden binalarda dükkân, mağaza ve yazıhanelerin birer, birer kapandığı görülmektedir. Bu terki ticaret ve tatili faaliyetin sebepleri arasında... Yeni kazanç kanununu tatbik şekliiden tevellüt eden mahzurlardan ileri geldiğini söylemektedirler. ...İradi gayrisafinin 6 misli üzerinden vergi alınmakta. Örneğin iradi gayrisafisi 100 lira olan bir avukat, serbest meslek erbabı ya da mühendis yazıhanesi 600 lira kazanç vergisi vermek ve bunun yüzde yirmisi olarak da buhran ve muvazene vergisi vermek durumunda kalmaktadır. Toplam 720 lira vergiye tabi tutulmaktadır”.¹³⁴

128 Gülten Kazgan, “Türk Ekonomisinde...”, s. 242.

129 Gülten Kazgan, “Türk Ekonomisinde...”, s. 252.

130 Feridun Osman, “On Senelik İcraat Bilançosu”, *Cumhuriyet*, 4 Mart 1935, s. 11.

131 1928-1933 yılları arasında sadece İstanbul'da 768 kuruluş faaliyetlerini durdurmuştur. 1928'den itibaren ticari faaliyetlerini sonlandıran işletmelerin sayısı artarken özellikle 1932 yılından itibaren ferdi ticarethanelerdeki azalış 1935 yılında doruk noktasına ulaşmıştır. 1933 yılında 220 ferdi ticarethane faaliyetine son verirken 1935'te bu rakam 401 olarak kayıtlara geçmiştir. 1933 yılına kadar kapanmış 768 işletmenin ise sadece 39'u şirket haline gelmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. “Ticari Faaliyet Mizanı”, *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Şubat 1934, C.50, S.2, s. 78; “935 Yılında Ticari Hareketler”, *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Şubat 1936, C.52, S.2, s. 90; “1936 Ticari Hareketler”, *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Kanunisanı 1937, C.53, S.1, s. 8.

132 H, Avni, *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1926, 1927, 1928 Seneleri Faaliyet ve Muamelâtına Ait Umumi Rapor*, İstanbul, Sinan Matbaası, 1935, s. 345.

133 “Tiftik Ticaretimiz”, *Son Posta*, 10 Şubat 1932, s. 6.

134 “Tatili Faaliyet Olan Ticarethaneler”, *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1934, s. 1.

İstanbul Tahakkuk Müdürü Talat Bey'e göre ise vergiler yüksek değildir, tüccar vergi vermeye alışık olmadığından vergiler yüksek olarak algılanmaktadır.¹³⁵

Hür Adam Gazetesi 6 Aralık 1930 tarihinde "Halkçıları Ne Kurtarabilir?" başlıklı makalesinde C.H.F.'nin vergi siyasetini devam ettirme çabasını şu sözlerle eleştirmektedir:

"... Halkçılar muvaffak olamayacaklardır. Çünkü memleketi düşürdükleri iktisadi ve içtimai zaa'fı bir kaç sene içinde gidermeğe maddaten imkân yoktur. ...Hakikaten H.F. sı hükümetinin üstünde yürüdüğü bataklık zeminin farkına varamamakla sonuna kadar ısrar ve taannüt gösterdiğini hayretle görürüz. 924'den başlayan yanlış adımları, iktisadi gidişin çıkmaza giriyor olduğunu kırd köyde, kasabada şehirde her kes tedricen artan bir kuvvetle hissettiği halde halkçılar anlaşılmasız bir nikbinlikle o yolda yürümeğe devam ettiler. O kadar ki bütçenin mütevaszin vergilerin yolunda olduğunu, memlekette her işte inkişafa gidildiğini teminkârane söylemekte mahzur bulmuyorlardı. Meselâ daha geçen sene maliye vekili dairesi intihabiyesi İzmirde mali ve iktisadi vaziyetimizin sitayişkârane teşrihatını mutazammın nutuklar verilebilecek bir kanaati kalbiye sahibi bulunuyordu. Sonra vergilerin katiyen ağır olmadığı yolunda gazetelere uzun boylu izahattan çekinmiyordu... acaba bilmiyorlarmı idi ki bunları işidenler ve okuyanlar gü-lüyorlardı ve yakında kafamızı duvara vuracağımız kulaktan kulağa fısıldanıyordu?.. Nehayet buda geldi çıktı".¹³⁶

Liman şirketine ödenen ücret ve vergilerin yüksekliği bir yandan fiyat artışlarının önemli nedeni olurken diğer yandan malını satamayan tüccarın faaliyetlerini azaltma sebebidir. Hükümetin tekel hakkı verdiği Liman şirketine vergilerle ilgili şikâyetler artmasına rağmen¹³⁷ konu ile ilgili önlemler yetersiz kalmış, ülke ticaretinin kalbi durumunda olan İstanbul, transit ticaret üstünlüğünü kaybetmiştir. Liman şirketi müdürü Hamdi Bey'e göre diğer limanların üstünlüğü ele geçirmesindeki ana etkenlerin başında işlerin süratli olması ve İstanbul Limanı'na göre daha az verginin alınması hatta hiç vergi alınmaması gelmektedir.¹³⁸ Buhran yıllarında diğer ülkeler mallarını satacak piyasa arayışında iken, Türkiye'de ise mahsuller liman şirketine ödenen ücretlerin yüksekliği sebebiyle çürümeğe bırakılmıştır.¹³⁹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında mevcut antrepolar üzerinden alınan ücretler diğer limanlar ile karşılaştırıldığında İstanbul'da tüccar daha fazla maliyete katlanmak durumundadır. Trieste ve İskenderiye'de on vagon şekerin bir aylık masrafı 3.000 lira iken İstanbul'da bu masraf 9.500 liraya çıkmaktadır. Şeker transitini yapan tüccar, Trieste yolunu tercih

135 "Tatili Faaliyet Olan Ticarethaneler", *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1934, s. 1.

136 "Halkçıları Ne Kurtarabilir?", *Hür Adam*, 6 Kanunievvel 1930, s. 1.

137 "Liman Şirketi Hükümet Tarafından İdare Edilecek", *Yarın*, 14 Mart 1931, s. 2.

138 Yunus Nadi, "Açık konuşalım Koca İstanbul'da Bir Liman Yoktur", *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1929, s. 2.

139 "Yine Liman Günahır Günah", *Yarın*, 1 Temmuz 1931, s. 2.

ederken, manifatura transitini yapan tüccar ise Port Said'i tercih etmeye başlamıştır.¹⁴⁰ Nakliye masraflarının yüksekliği, dahildeki bir malı, hariçten gelen mala göre rekabet edemeyecek konuma düşürmektedir. Amerika'dan İstanbul'a bir ton buğday nakli için 450 kuruşa mal olurken, aynı miktar buğdayın vapurdan değırmene nakli ise 500 kuruş olmakta¹⁴¹ dolayısıyla mal fiyatlarına yansımaktadır. Limanda alınan vergiler çok çeşitli olmakla birlikte 5.000 tonluk bir vapurdan diğer limanlarda alınan¹⁴² 150-155 liralık ücretler, İstanbul limanında ortalama 505 ile 645 lira arasında değışmektedir.¹⁴³

1932 yılına gelindiğinde Liman şirketi, faaliyetlerin azalması sonucu gelirinin yüzde kırkını kaybetmiş¹⁴⁴, bir sonraki yıl da liman gelirleri azalmaya devam etmiştir. İstanbul Limanı'ndan yapılan ithalatta ise %55 oranında azalma tespit edilmiştir.¹⁴⁵ Hükümet, liman işlerinde istikrarın sağlanması adına navlunları sabit bir hale getirmeye çalışmış ancak yeni tarife, eskisine oranla daha da yükseltilmiştir. Bu durum günden güne sönmekte olan limanı daha sıkıntılı bir duruma sokmuş, yeni tarife karşısında aktarma ve transit faaliyetleri durma noktasına gelmiştir.¹⁴⁶ Bunun üzerine liman tarifelerinde Şubat 1934'te %50 oranında indirimine gidilmiştir.¹⁴⁷ Liman kadrosunda önemli değışiklikler yapılmış, bazı memur ve şubesinin amirleri değıştirilmiştir.¹⁴⁸ Liman şirketi 14 Ağustos 1934'te tasfiye edilerek, Ahmet Hamdi Bey'in yerine genel müdür olarak, denizcilik ve liman konusunda tecrübe sahibi olmayan bir vali tayin edilmiştir¹⁴⁹. Kadro değışikliklerine rağmen "Burje Havalimanı bile İstanbul Limanı'ndan daha işlek bir vaziyettedir".¹⁵⁰ 1935 yılına gelindiğinde İstanbul liman ve rıhtım işleri Maliye Bakanlığı'na devredilmiş liman, antrepo, tahmil ve tahliye işlerinin tek elden, İstanbul liman umum müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵¹

140 *Ticaret ve Sanayi Odasından Müteşekkil İstanbul İktisat Komisyonu Raporu 20 Kânunusani 1340-26 Teşrinisani 1340*, çev. Aynur Karayılmazlar, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, 2006, s. 129.

141 *Ticaret ve Sanayi Odasından...*, s. 130.

142 5.000 tonluk bir vapur için Trieste'de 103 lira, Pire ve Selanik'te 152 lira, Burgaz ve Varna'da 155 lira, alınmaktadır. Bkz. Ali İktisat Meclisi Raporları, "Türkiye'nin Liman Hizmetleri ve Limanlarımızın İnkişafını Temin Edecek Tedbirlere Dair Teklifler", *Ali İktisat Meclisi Raporları 15-29 Kânunuevvel 1931*, Ankara, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1932, s. 41-42.

143 Ali İktisat Meclisi Raporları, "Türkiye'nin Liman Hizmetleri...", s. 38-39.

144 "İster İnan İster İnanma", *Son Posta*, 30 Mart 1932, s. 3.

145 "Limanda İşler Azaldı", *Cumhuriyet*, 8 Mart 1933, s. 1.

146 "İstanbul Limanı Yeni Bir Tehlike Karşısında", *Cumhuriyet*, 6 Teşrinievvel 1933, s. 4.

147 "Liman Tarifelerinin Tetkiki Bitti", *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1934, s. 3.

148 "Liman Kadrosunda Mühim Tebeddüller Yapıldı", *Cumhuriyet*, 17 Kanunievvel 1933, s. 2.

149 Ahmet Hamdi Başar, "Gazi bana çok kızmış..." s. 524.

150 "İstanbul Limanından Daha İşlek Bir Hava Limanı Burje", *Cumhuriyet*, 4 Kanunievvel 1934, s. 5.

151 "Liman İşleri", *Kurun*, 1 İkincikanun 1935, s. 4.

Sonuç

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1930'ların ortalarına kadar geçen bir süreyi kapsayan bu çalışmada artan vergi yüklerinin iktisadi kesimler üzerinde yarattığı etkiler incelenmiştir. Ele alınan dönemin iktisadi yapısı birçok değişkeni barındırmakla birlikte Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomi, kısıtlı üretime sahip, çoğunlukla ithalata dayalı bir pazarın çevresinde, dışa açık ve bağımlı bir görünüm çizmektedir. Genç Cumhuriyet'in devraldığı iktisadi birikimlerin yetersizliği, başta demiryolu yatırımları ve başkent Ankara'nın imarı, 1929 Dünya Buhranı'nın yarattığı ihracattaki daralma, 1930'lu yıllarda atılan devletçilik adımları, devletin gelire ihtiyacını artırmıştır. Eldeki imkânların yetersizliğine mukabil yapılması gereken yatırımların gittikçe artan şiddeti, hükûmetin vergi siyasetinde belirleyici olan en önemli etkidir.

'İktisadi Cidalin' kazanılması adına toplumun her kesiminden beklenen fedakârlık kendini vergi politikasında da göstermiştir. Aşar Vergisi'nin kaldırılmasından sonra artan finansman ihtiyacı sebebiyle dolaylı vergilerin kapsamı artırılmış, toplumun her kesimi değişen vergi politikası sebebiyle derinden etkilenmiştir. Önemle belirtilmesi gereken hususlardan biri ise eklenen vergilerin oran ya da kapsamlarından ziyade çoğu zaman gelirden bağımsız olma özelliklerinin iktisadi unsurlar üzerinde yarattığı olumsuz etkidir. Yaşanan dünya bunalımının etkisiyle birlikte kırsaldaki üreticiden kentteki memur ve işçiye kadar her kesimin alım gücü düşerken, artan vergilerin piyasa fiyatlarına yansımısıyla hayat pahalılığı giderek yükselmiştir. Üretim ve tüketimin azalması, yıllar itibariyle devletin topladığı vergilerin tahsilat oranlarını düşürürken, hükûmet çözümü yeni vergiler koymakta ya da var olanların kapsamlarını genişletmekte bulmuştur. Bu durum iktisadi faaliyetleri olumsuz etkileyen kısır bir döngü yaratmıştır. Bütçe denkliğinin sağlanması konusunda hükûmetin almış olduğu sıkı tedbirler sürekli değişen vergi politikasına sebep olurken devletin tanıdığı tekel alanlarının dışında kalan sanayici ve tüccar kesiminin iktisadi faaliyetleri ise vergilerin kazançtan bağımsız olma özelliği sebebiyle gerilemiştir. Sonuç itibariyle toplum adına yapılan kamu harcamaları, toplumu oluşturan kesimlerin daha fazla 'fedakârlıklar'a tahammülü sayesinde mümkün olabilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

*Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*¹⁵²

2. Resmî Yayınlar

TBMMZC., C.XXVII, İ.187, 5.2.1339.

TBMMZC., C.VI, İ.111, 25.2.1340.

TBMMZC., C.II, İ.106, 19.4.1341.

TBMMZC., C.I, İ.73, 9.6.1930.

TBMMZC., C.II, İ.18, 27.6.1931.

TBMMZC., C.VII, İ.7, 29.11.1931.

TBMMZC., C.II, İ.8, 30.11.1931.

TBMMZC., C.VIII, İ.53, 28.5.1932.

TBMMZC., C.VIII, İ.54, 29.5.1932.

TBMMZC., C.IX, İ.77, 3.7.1932.

TBMMZC., C.IX, İ.80, 7.7.1932.

TBMMZC., C.XVI, İ.65, 3.6.1933.

TBMMZC., C.XXII, İ.47, 5.5.1934.

3. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Hür Adam

Kurun

Son Posta

Son Saat

Yarın

4. Araştırma Eserler

“1935 Yılında Ticari Hareketler”, *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Şubat 1936, C.52, S.2.

“1936 Ticari Hareketler”, *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Kanunisanı 1937, C.53, S.1.

¹⁵² Faydalanılan belgelerin numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.

- Ahmad, Feroz: *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999.
- Akalın, Güneri: *Cumhuriyet Dönemi Ekonomi-Politik Tarihin Liberal Yorumu*, Ankara, Orion Kitabevi, 2010.
- Atay, Falih Rıfkı: *Çankaya*, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2010.
- Avcıoğlu, Doğan: *Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın)*, 2. baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1969.
- Avni, H.: *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1926, 1927, 1928 Seneleri Faaliyet ve Muamelâtına Ait Umumi Rapor*, İstanbul, Sinan Matbaası, 1935.
- Aydemir, Şevket Süreyya: *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, Ankara, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931.
- Aydemir, Şevket Süreyya: *Suyu Arayan Adam*, 15. baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004.
- Başar, Ahmet Hamdi: “Gazi bana çok kızmış...”: *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi C.I.*, yay. haz. Murat. Koraltürk, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Boratav, Korkut: *Türkiye'de Devletçilik*, 2. baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2006.
- Bostancı, M. Naci: *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, İstanbul, Ötüken, 1996.
- Buğra, Ayşe: *Devlet ve İşadamları*, çev. Fikret Adaman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- Duru, Cihan: “Atatürk Döneminde Olağanüstü Vergiler”, *Maliye Dergisi Maliye Tetkik Kurulu Atatürk Özel Sayısı*, 1981, s. 259-288.
- Feridun Osman: “On Senelik icraat bilançosu”, *Cumhuriyet*, 4 Mart 1935, s. 11.
- Kaymakçı, Özgün Burak: *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi- Düşünsel Bir Deneme: Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, Ötüken, 2015.
- Kazgan, Gülten: “Türk Ekonomisinde 1927-35 Depresyonu, Kapital Birikimi ve Örgütlemeler”, *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları 1923-1938*. İstanbul, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayını, 1977, s. 231-274.
- Kazgan, Gülten: *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, 4. baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Keyder, Çağlar: *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, 16. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- Kirmanoglu, Hülya: “Türkiye'de Vergi Reformları, Siyasal İktidarlar ve İktisat Politikaları”, *İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, C.0, S.36, 1994, s. 55-82.

- Kuruç, Bilsay: *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası 1929-1932 C.I*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1988.
- Ökçün, Ahmet Gündüz: *Türkiye İktisat Kongresi 1923, İzmir Haberler, Belgeler, Yorumlar*, 2. baskı, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1971.
- Özer, Mehmet Halis: “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nda İktisadi Düşünce”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, C.13, S.51, s. 77-92.
- Pamuk, Şevket: “20. Yüzyıl Türkiye’inde İktisadi Değişim: Bardağın Yarısından Fazlası Dolu Mu?”, *Türkiye Tarihi 1839-2010: Modern Dünyada Türkiye*, ed. Reşat Kasaba, çev. Zuhâl Bilgin, C.IV, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2004, s. 275-311.
- Reşat Hereke Fabrikası Müdürü: “Sanayimizin inkişafında ehemmiyetle nazarı dikkata alınması icabeden noktalar”, *1933 Oda Kongresi Rapor ve Kararları, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1933 Kongresi Neşriyatı*, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1933, s. 1-11.
- Sakarya, Kemal: “Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Maliyesi (1919-1938)”, *Maliye Dergisi Maliye Tetkik Kurulu Atatürk Özel Sayısı*, 1981, s. 7-24.
- Şirin, Funda Selçuk: “1930 Türkiye’inde Bir Muhalefet Örneği: Hür Adam Gazetesi”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2020, S.23, s. 99-140.
- Tezel, Yahya Sezai: *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2015.
- “Ticari Faaliyet Mizanı”, *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Şubat 1934, C.50, S.2.
- Toynbee, Arnold J.: *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu III*, çev. Kasım Yargıcı, İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 2000.
- Tunçay, Mete: *T.C’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, 3. baskı, İstanbul, Cem Yayınevi, 1992.
- Turan, Kemal: “Atatürk Dönemi Maliye Politikasında Tarım Kesiminin Yeri”, *Maliye Dergisi Maliye Tetkik Kurulu Atatürk Özel Sayısı*, 1981, s. 289-319.
- Türkiye Ekonomisinin 50 Yılı Semineri*. İstanbul, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını Sermet Matbaası, 1973.
- Türkiye’de Ticaretin Öncü Kuruluşu İstanbul Ticaret Odası 1923- 1960*, ed. Ufuk Gülsoy ve Bayram Nazır, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, 2012.
- Yılmaz, Cemil Adar-Yüksel, Cihan, “Türkiye’de Tek Parti Dönemi Vergi Politikaları”, *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*, C.III, S.1, 2019, s. 82-93.
- Yunus Nadi: “Açık konuşalım Koca İstanbul’da bir liman yoktur”, *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1929, s. 2.
- Yunus Nadi: “Vergi Düzeltmesine Nereden Başlamalı?”, *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1935, s. 1.

5. Raporlar

- 1930 *Sanayi Kongresi Raporlar Zabıtlar*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Merkezi, Ankara, Cumhuriyet Matbaası, (t.y.)
- 1933 Oda Kongresi Rapor ve Kararları, “*Sanayimizin Himayesi Esasları Hakkında Bazı Sanayi Erbabının Mütaleaları*”, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1933 Kongresi Neşriyatı, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1933.
- Alî İktisat Meclisi Raporları, “Türkiye'nin Liman Hizmetleri ve Limanlarımızın İnkışafını Temin Edecek Tedbirlere Dair Teklifler”, *Alî İktisat Meclisi Raporları 15-29 Kânunuevvel 1931*, Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1932, s. 5-68.
- C.H.F. Vilayet Raporları, *1931 Senesi Büyük Kongresinde Takdim Edilmek Üzere Hazırlanan Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Kongreleri Temenniyatı Hülâsası*, Ankara, Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1931.
- Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönümü Fevkalade Nüshası (29 Teşrinievvel 1933)*, İstanbul, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası.
- İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1931-32, C.II*, İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Basımevi, (t.y.).
- İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1932-33, C.III*, İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Basımevi, 1936.
- Ticaret ve Sanayi Odasında Müteşekkil İstanbul İktisat Komisyonu Raporu 20 Kânunusani 1340-26 Teşrinisani 1340*, çev. Aynur Karayılmazlar, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, 2006.